

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО Й ТРУДОВОГО ПРАВА

Алфьорова Т.М.
кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський
гуманітарний університет)

УДК 347.9

МЕТА ТА ЗНАЧЕННЯ ПОПЕРЕДНЬОГО СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ ЯК ЕТАПУ ПРОВАДЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ СПРАВИ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Здійснено аналіз попереднього судового засідання як етапу провадження цивільної справи до судового розгляду, досліджено мету та значення попереднього судового засідання. Визначено підстави призначення попереднього судового засідання. Обґрунтовано позицію щодо необхідності провадження попереднього судового засідання на підставі того, що воно відіграє важливу і функціональну роль.

Ключові слова: попереднє судове засідання, провадження цивільної справи до судового розгляду, підстави призначення попереднього судового засідання.

Постановка проблеми. Новелою цивільного процесуального законодавства стало закріплення в межах Цивільного процесуального кодексу України [1] (далі – ЦПК України) такого інституту як попереднє судове засідання, проведенням якого завершується стадія провадження справи до судового розгляду. По суті, дана новела має позитивний відгук, оскільки направлена на оптимізацію та раціоналізацію цивільного процесу. Однак є і негативні відгуки з посиланням на те, що попереднє судове засідання зайво ускладнює цивільне судочинство.

Актуальність теми полягає у важливості провадження такої процедури, адже аналіз положень цивільного процесуального законодавства та практики його застосування свідчить, що доволі часто виникають труднощі при проведенні належної підготовки справ до судового розгляду, що призводить до зловживання сторонами своїми процесуальними правами.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Із закріпленням у ЦПК України норм, що регулюють попереднє судове засідання, в юридичній літературі з'явилися роботи науковців з дослідження

даного правового явища: Н.Л. Бондаревої-Зелінської, О.П. Іванченко, Х.І. Кіт, Г.П. Тимченко, Д.Д. Луспеника та ін.

Попри це, на сьогодні відсутнє чітке уявлення про природу та значення попереднього судового засідання.

Метою статті є аналіз мети та значення попереднього судового засідання як етапу провадження цивільної справи до судового розгляду.

Виклад основного матеріалу. Проведення попереднього судового засідання відбувається на стадії провадження справи до судового розгляду як його процесуальна форма і є основним етапом цієї стадії процесу. Для того щоб проводити попереднє судове засідання, суд повинен визначитися із характером спірних правовідносин та матеріальним законом, який їх регулює, не лише із тексту позовної заяви, а й мати певний фактичний (доказовий) матеріал справи, інакше його мета досягнута не буде.

Існують різні підходи до розуміння цільової спрямованості попереднього судового засідання. Більшість процесуалістів сходяться на тому, що основною метою попереднього судового засідання є закінчення підготовки справи до судового розгляду шляхом з'ясування за участю сторін та третіх осіб організаційних та процесуальних питань, вирішення яких на стадії підготовки дає змогу найбільш оперативно та максимально ефективно провести судовий розгляд.

Згідно з іншим підходом, метою проведення попереднього судового засідання є визначення кола доказів, якими сторони будуть обґрунтовувати свої доводи та заперечення, в тому числі їх розкриття, з'ясування позиції сторін по суті справи, вирішення питання про склад осіб, які братимуть участь у справі [2, с. 62].

Переважна більшість процесуальних дій, які складають зміст стадії провадження справи до судового розгляду, вчиняється у попередньому судовому засіданні, яке повинно бути призначено і проведено протягом десяти днів з дня відкриття провадження у справі, про що суд постановляє ухвалу.

Новелою Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI [3], яким повністю змінено диспозицію ст. 131 ЦПК «Подання доказів», зазначено, що докази сторони зобов'язані подати до або під час попереднього судового засідання, а якщо таке засідання у справі не проводиться, – то до початку розгляду справи по суті.

І саме в цій частині (системі розкриття доказів) нововведення Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI [3] про необов'язковість проведення попереднього судового засідання може відіграти свою негативну роль. Так, знехтувавши проведенням попереднього судового засідання, суддя призначає судове засідання по суті розгляду справи і перед розглядом справи по суті (ст. 173 ЦПК) усі сторони розпочинають подавати свої докази, а також заявляти клопотання про їх витребування [4].

О.П. Іванченко обмежується констатацією такої норми законодавства як розкриття доказів без визначення сутності, значення та змісту такого нового положення. Це пов'язано з тим, що ЦПК України прямо не передбачає по-

няття «розкриття доказів», але в той же час ряд законодавчих положень дозволяє зробити висновок стосовно наявності процедури, що отримала назву розкриття доказів. Зокрема, при пред'явленні позовної заяви, в якій має міститися зазначення доказів, що підтверджують кожну обставину, на яку посилається позивач, до неї додаються також копії усіх документів, приєднаних до неї, відповідно до кількості відповідачів та третіх осіб (ст. 119, 120 ЦПК України); у ході проведення попереднього судового засідання суддя з'ясовує, якими доказами кожна сторона буде обґрунтовувати свої доводи чи заперечення щодо невизнаних обставин, та встановлює строки їх подання (п. 4 ч. 6 ст. 130 ЦПК України); сторони зобов'язані подати свої докази чи повідомити про них суд до або під час попереднього судового засідання у справі; докази, подані з порушенням вимог, встановлених частиною першою ст. 131 ЦПК України, не приймаються, якщо сторона не доведе, що докази подано несвоєчасно з поважних причин (стаття 131 ЦПК України). Наведені положення в ЦПК України дозволяють говорити про наявність у цивільному процесі України процедури розкриття доказів, однак істотно обмеженої та недосконалої [5, с. 80].

Ще одним нововведенням Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI [3] є скорочення строку призначення попереднього судового засідання з одного місяця до 10 днів.

Встановлення граничного терміну для призначення і проведення попереднього судового засідання взагалі є новелою ЦПК, оскільки певний час законодавство не зазначало, в який саме строк заява має бути прийнята судом до розгляду. Тому були випадки, коли заява суддею тривалий час не приймалася до розгляду і не виносилася ухвала про відмову в її прийнятті, чим, фактично, відмовлялося у правосудді без надання можливості оскаржити такі дії судді у процесуальному порядку.

Скорочуючи строк, у який має бути призначено і проведено попереднє судове засідання, законодавець звернув увагу на положення ст. 157 ЦПК, яка передбачає скорочені строки судового розгляду деяких категорій справ. На цей недолік законодавця вже зверталася увага. Так, справи про поновлення на роботі та стягнення аліментів мають бути розглянуті не пізніше одного місяця з дня відкриття провадження у справі. Тому окремими науковцями і зазначалося, що для цих категорій справ у попередній редакції ст. 129 ЦПК також слід було передбачити скорочений строк проведення попереднього судового засідання. Наразі цей недолік усунуто. Слід звернути увагу на те, що визначений строк проведення попереднього судового засідання не означає, що після цієї дати протягом семи днів має бути призначено судове засідання (ч. 2 ст. 156 ЦПК), оскільки після його проведення здійснюється виконання ухвали про проведення певних підготовчих дій [4].

Зміст ст. 129 ЦПК не вимагає від суду постановлення ще однієї ухвали про призначення та проведення попереднього судового засідання, як зазначається в деяких коментарях новітнього вітчизняного цивільного процесу. ЦПК і так настільки детально врегулював порядок оформлення процесуальних дій

суду стосовно стадійного руху справи, що суди більше часу будуть постановляти лише одні ухвали: про відкриття провадження у справі, попереднього судового засідання, про проведення окремих підготовчих дій (призначення експертизи, витребування доказів та ін.), про призначення справи до судового розгляду, про подовження строків розгляду справи тощо [6].

Для досягнення мети попереднього судового засідання необхідно виконати певні завдання. Ст. 130 ЦПК України не містить визначення поняття завдань попереднього судового засідання, хоча і опосередковує їх через наведення тих процесуальних дій, які мають бути виконані в ході проведення попереднього судового засідання [2, с. 66].

Законом від 7 липня 2010 р. № 2453-VI [3] попередній недолік законодавця усунуто і тепер ч. 7 ст. 130 ЦПК викладено таким чином: «Попереднє судове засідання не є обов'язковим. Питання про необхідність його проведення вирішується суддею під час відкриття провадження у справі [1]».

Отже, вирішення питання про необхідність проведення попереднього судового засідання залежить виключно від дискреції судді. Проте, на нашу думку, законодавцю слід було також зважити на те, що нині діє змагальний тип цивільного процесу, а це означає, що особи, які беруть участь у справі, враховуючи їхні обов'язки з доказування (ч. 3 ст. 10, ч. 1 ст. 60 ЦПК), також могли б мати право просити суд призначити проведення попереднього судового засідання. Тобто не було б великою небезпекою для цивільного процесу, якщо б проведення попереднього судового засідання також залежало від волевиявлення позивача.

Незважаючи на те, що цього законодавцем не зроблено, та беручи до уваги, що при вирішенні питання про відкриття провадження у справі суддя буде з'ясовувати необхідність призначення попереднього судового засідання, вважаємо, що не буде суперечити закону зміст позовної заяви з посиланням у ній на необхідність призначення та проведення попереднього судового засідання. Разом з тим таке прохання має бути мотивованим, у ньому повинно зазначатися, які саме процесуальні дії з підготовки справи до розгляду слід провести в такому засіданні.

У такому разі краще провести одне попереднє судове засідання, визначитися з питаннями, вказаними в ч. 6 ст. 130 ЦПК, у тому числі щодо доказової сфери, а потім вже призначити судове засідання, попередивши про відповідальність за неподання доказів.

Нехтування вимогами закону про належне здійснення процесуальних дій у провадженні справи до судового розгляду, зокрема, формальне проведення попереднього судового засідання, нерідко є причиною скасування судових рішень, що призводить до судової тяганини, порушення прав осіб і є суддівською помилкою, яка має суб'єктивний характер, що може мати певні наслідки [7].

ЦПК визначає, що в ході проведення попереднього судового засідання необхідно: з'ясувати можливість врегулювання спору до судового розгляду та забезпечити правильне і швидке вирішення справи.

Оскільки попереднє судове засідання є процесуальною формою стадії провадження справи до судового розгляду, тому в нього не може бути самостійної процесуальної мети. Наприклад, примирення сторін (як складова врегулювання спору до судового засідання) деякими вченими правомірно розглядається не як мета, а як завдання стадії підготовки справи до судового розгляду [7].

І навіть якщо суддя формально і оголошує сторонам їх право на примирення у ході попереднього судового засідання шляхом відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем, укладення мирової угоди або передання справи на розгляд третейського суду, то зазвичай сторони, які виступають у процесі без представника та не будучи юридично обізнаними, досить уявно розуміють та усвідомлюють значення й правові наслідки таких процесуальних дій, а відтак, створюються умови, за яких виключається можливість реалізації такого принципу як процесуальна економія, витрачаються процесуальні ресурси та сили суду і сторін. Таким чином, погоджуємося з Д.Д. Луспеником, що для досягнення мети врегулювання спору до судового розгляду та виконання цього завдання цивільного процесуального законодавства слід запровадити більш конкретні механізми, виписати чітко передбачені дії суду, його права та обов'язки з тим, щоб ці дії судді були його обов'язком при наявності реальної можливості врегулювати спір до судового розгляду, а не самостійною ініціативою, яка може потягти за собою заявлення відводу [2, с. 74].

Таким чином, визначена законом мета попереднього судового засідання є й завданням цього судового засідання, а також завданням усієї стадії провадження справи до судового розгляду.

Для врегулювання спору до судового розгляду суд з'ясовує: чи не відмовляється позивач від позову, чи визнає позов відповідач, чи не бажають сторони укласти мирову угоду або передати справу на розгляд третейського суду (ч. 3 ст. 130 ЦПК).

Здається, що вжиття терміна «з'ясувати» є не зовсім виправданим та правильним з точки зору юридичної техніки конструювання норм та з огляду на цю мету/завдання попереднього судового засідання. Через відсутність регламентації цієї процедури вона є лише простою декларацією. Цей термін стосується саме дій суду, який за змістом принципів змагальності та диспозитивності не має права виявляти не передбачену законом ініціативу щодо руху цивільної справи [6].

Таким чином, для виконання завдання із врегулювання спору до судового розгляду в ЦПК слід запровадити більш конкретні механізми, виписати чітко передбачені дії суду, його права та обов'язки з тим, щоб ці дії судді були, по-перше, законодавчо врегульовані, а, по-друге, були б його обов'язком при наявності реальної можливості врегулювати спір до судового розгляду, а не самостійною ініціативою, яка може потягти за собою заявлення відводу. Однак при цьому слід зважати на категорію справи, обставини справи, оскільки жоден тиск на сторони, примушення їх до взаємних поступок тощо є неприпустимими.

Заключним етапом стадії провадження справи до судового розгляду є обов'язкове постановлення ухвали попереднього судового засідання, якщо таке проводилося, в якій зазначаються процесуальні дії, які необхідно вчинити до судового розгляду (ч. 10 ст. 130 ЦПК) [1].

Відсутність у справі ухвали попереднього судового засідання не є безумовною підставою для скасування ухваленого по справі судового рішення, однак є процесуальним порушенням з боку суду, що тягне за собою обмеження прав осіб, які беруть участь у справі.

Попереднє судове засідання проводиться з додержанням загальних правил, встановлених ЦПК для судового розгляду, з винятками, встановленими главою, що регулює провадження до судового розгляду (ч. 11 ст. 130 ЦПК). Це означає, що попереднє судове засідання проводиться за участю сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, і з обов'язковим фіксуванням судового процесу технічними засобами, після чого виготовляється журнал судового засідання. Оскільки з 1 січня 2008 р. протокол судового засідання взагалі не ведеться і не передбачений законом (крім протоколу про окремі процесуальні дії – ст. 200 ЦПК), то клопотання учасника процесу про ведення такого протоколу не має для суду правового значення [7].

Таким чином, при належному проведенні попереднього судового засідання повністю діє принцип усності. Головуючий у процесі зобов'язаний роз'яснити особам, які беруть участь у справі, їхні права та обов'язки відповідно до тих процесуальних дій, які вчиняються на стадії провадження справи до судового розгляду.

За заявою однієї або обох сторін про неможливість явки до суду проведення попереднього судового засідання може бути відкладено, якщо причини неявки буде визнано судом поважними. Відкладання попереднього засідання допускається один раз. Неявка на попереднє засідання належно повідомлених третіх осіб не перешкоджає його проведенню.

У разі неявки у попереднє судове засідання сторони без поважних причин або неповідомлення нею причин неявки з'ясування обставин справи проводиться на підставі доказів, про подання яких було заявлено до або під час попереднього судового засідання. У подальшому прийняття інших доказів залежить від поважності причин, через які вони були подані несвоєчасно [1].

Зазначені положення, які передбачені в частинах 8 і 9 ст. 130 ЦПК, є дещо нелогічними в контексті регламентації законом усього попереднього судового засідання. Так, за ч. 2 цієї статті у попереднє судове засідання викликаються, крім сторін, також і треті особи, однак їх неявка на попереднє судове засідання, при належному повідомленні, незалежно від причини, судом до уваги не береться та через їх неявку судове засідання відкладене бути не може.

За загальним правилом ЦПК, попереднє судове засідання може бути проведено лише один раз. Це є суттєвим і спрямоване на запобігання зловживанням процесуальними правами та затягуванню судового розгляду. На жаль, дані судової практики свідчать про те, що зазначені особливості попе-

реднього судового засідання не завжди враховуються [6].

Разом з тим таке законодавче обмеження щодо можливості відкладення попереднього судового засідання є не зовсім виправданим, оскільки необхідність відкладення попереднього судового засідання або оголошення перерви можуть виникнути для надання додаткової можливості врегулювати спір до судового розгляду, наприклад для обговорення умов мирової угоди, або для подання додаткових доказів тощо, при тому, що врегулювання спору до судового засідання є одним із завдань попереднього судового засідання.

Також суд буде зобов'язаний відкласти проведення попереднього судового засідання при застосуванні положення ч. 1 ст. 191 ЦПК у зв'язку з необхідністю заміни відведеного судді або залучення до участі у справі інших осіб, незважаючи на те що такі підстави не передбачені ч. 8 ст. 130 ЦПК, проте вони впливають із загальних положень про судовий розгляд.

Слід зазначити, що, крім мети, задля якої провадиться попереднє судове засідання, воно відіграє й важливу функціональну роль, оскільки:

- 1) поряд із підготовчими діями суду до судового розгляду сприяє виконанню завдання усієї стадії провадження справи до судового розгляду;
- 2) у ньому передбачені додаткові можливості для сторін щодо вирішення важливих питань процесу у справі;
- 3) є оптимізацією правосуддя, оскільки дозволяє досягти завдання цивільного судочинства, витрачаючи на це значно менше часу та сил.

Висновок. Підсумовуючи, наголосимо, що запроваджена новим цивільним процесуальним законодавством процесуальна конструкція попереднього судового засідання на стадії провадження справи до судового розгляду дозволяє належним чином здійснити усі необхідні процесуальні дії з підготовки справи, підвести підсумки проведення підготовки за участю сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, забезпечити виконання вимог процесуального законодавства та гарантувати права та інтереси учасників процесу шляхом правильного і своєчасного розгляду справи у першому судовому засіданні. Разом з тим конструкція попереднього судового засідання є також і тим етапом усієї стадії підготовки, на якому можна досягти врегулювання спору до судового розгляду.

Бібліографічні посилання

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/print1450366763385408>
2. *Іванченко О.П.* Мета та завдання попереднього судового засідання як елементу підготовки цивільної справи до судового розгляду // Провадження у справі до судового розгляду: хрестоматія для студентів V курсу факультету № 4 / уклад. : В. В. Комаров, К. В. Гусаров, А. Ю. Каламайко. – Х., 2013.
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон від 07.07.2010 № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>
4. *Кравчук В. М.* Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України / Кравчук В. М., Угриновська О. І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/gpk.html>

5. *Іванченко О. П.* Процедура розкриття доказів на стадії підготовки справи до судового розгляду у цивільному процесі України // Провадження у справі до судового розгляду : хрестоматія для студентів V курсу факультету № 4 / уклад.: В. В. Комаров, К. В. Гусаров, А. Ю. Каламайко. – Х., 2013.

6. *Позовне провадження : монографія / В. В. Комаров, Д. Д. Луспенник, П. І. Радченко та ін. ; за ред. В. В. Комарова.* – Х., 2011.

7. *Цивільний процес України : підручник / за ред. Є.О. Харитонова, Харитонової О.І., Голубевої Н.Ю.* – К., 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1584072046328/pravo/tsivilniy_protsets_ukrayini_-_haritonov_yeo

Алферова Т.Н. Цель и значение предварительного судебного заседания как этапа подготовки гражданского дела к судебному разбирательству

Осуществлен анализ предварительного судебного заседания как этапа подготовки гражданского дела к судебному разбирательству, исследованы цель и значение предварительного судебного заседания. Определено основание назначения предварительного судебного заседания. Обоснована позиция относительно необходимости проведения предварительного судебного заседания на основании того, что оно имеет важную и функциональную роль.

***Ключевые слова:** предварительное судебное заседание, подготовка гражданского дела к судебному разбирательству, основание назначения предварительного судебного заседания.*

Alferova T. N. Purpose and significance of a preliminary hearing as a stage of preparation of civil case for trial. The analysis of the previous judicial session as a stage of preparation of civil case for trial, investigated the purpose and value of a preliminary hearing. Specified grounds the appointment of a preliminary hearing. Reasonably position, which is that a preliminary hearing is an important stage in preparing the case for trial. Identified shortcomings of legal regulation and practice of application of this preparation, the features of procedural forms of case preparation for court proceedings. Supported the view that the preparation of the case for trial procedure in the form of a preliminary judicial session it allows to fully implement the principles of civil procedural law and to ensure effective protection of rights and legitimate interests of persons participating in the case, at this stage of civil process.

It is established that solving the question, you must assign a preliminary court session, the judge must first consider the nature of the substantive dispute, the legislation that is applicable to these legal relationships, as well as on the circumstances of the case. It is attached to the statement of claim the evidence on which the claimant referred, and if there is reasonable concern that the recovery of such evidence will be declared after opening of the hearing and prior to consideration of the merits, or the evidence will be supplied that will entail the adjournment of its consideration and, as a consequence, the violation of the term of consideration of the case.

***Keywords:** preliminary hearing, the civil case for trial, the grounds the appointment of a preliminary hearing.*

Надійшла до редакції 24.12.2015